

Gezondheid is een recht: waarom het belangrijk is gezondheidssystemen te versterken

4,5 miljard mensen hebben geen toegang tot essentiële gezondheidszorg (WHO, 2023). Nu er wereldwijd meer instabiliteit is, is het van cruciaal belang om gezondheidssystemen te versterken en zo menselijk lijden en een systemische instorting te voorkomen.

De COVID-19-pandemie toonde aan dat robuuste gezondheidssystemen essentieel zijn voor het welzijn van de bevolking, de maatschappelijke stabiliteit en de economische veerkracht (Legido-Quigley, 2020). Veerkrachtige gezondheidssystemen helpen om bedreigingen voor de volksgezondheid en de persoonlijke gezondheid te voorkomen, te anticiperen, op te sporen, erop te reageren en ervan te herstellen. Tegelijk voorzien ze essentiële diensten van hoge kwaliteit voor iedereen, zelfs in fragiele en door conflicten getroffen gebieden.

Veerkracht versterken vereist een alomvattende en inclusieve aanpak. De computermetafoor illustreert dat: Gezondheidssystemen zijn het 'besturingssysteem' van de samenleving en creëren een ecosysteem waarin alle gezondheidsprogramma's (gebruikersprogramma's) kunnen gedijen. Het personeel, de financiering, de medische behoeftes, de informatie, het bestuur en de infrastructuur van de gezondheidssystemen leveren duurzame resultaten op het gebied van gezondheid, onderwijs, economische prestaties en mensenrechten.

Daarom richten organisaties zoals de Wereldgezondheidsorganisatie, de Afrikaanse Unie, de Europese Unie en de Belgische internationale samenwerking zich op het versterken van gezondheidssystemen. Het is de sleutel tot gezondheidszorg voor iedereen en gezondheidsveiligheid.

Sterke nationale gezondheidssystemen zijn afhankelijk van robuuste partnerschappen tussen lokale gemeenschappen

en ondersteunende publieke, private en maatschappelijke actoren. Die actoren moeten het voortouw nemen, verantwoordelijkheid nemen en samenwerken om hun systeem te laten slagen en duurzame ontwikkeling te ondersteunen.

"Vanuit een ethisch perspectief kan je het systeem alleen van binnenuit veranderen." (geciteerd door Cilliers, 2003).

Positionering

Enabel is een facilitator van veerkrachtige gezondheidssystemen. Het agentschap biedt zowel technische als strategische ondersteuning en startkapitaal.

Enabel biedt institutionele steun op lange termijn. Het richt zich op nationale prioriteiten en het ontwikkelen van lokale capaciteit. Het helpt partnerlanden de eigen gezondheidssystemen op te bouwen door lokale, nationale en zelfs regionale spelers te betrekken en combineert expertise met flexibele uitvoering. Enabel werkt via overheidsinstellingen en -systemen en werkt samen met middenveldorganisaties en private partners en zorgt ervoor dat alle acties het nationale gezondheidssysteem versterken.

Enabel versterkt nationaal geleide processen die zorgen voor welzijn en positieve gezondheidsresultaten voor alle burgers gedurende hun hele leven. Dat doet het aan de hand van een combinatie van wettelijke kaders voor gelijkwaardigheid, gezondheid in alle beleidslijnen, toewijzing van middelen voor gezondheidszorg voor iedereen, samenwerking tussen de publieke en private sector en het middenveld, en innovatie en leren. Zo kunnen overheden (regio's) gezondheidsinvesteringen opnemen, beheren en opschalen.

Eén focus: sterke gezondheidssystemen

Gezondheidssystemen versterken is de overkoepelende focus van Enabel in gezondheid. Ten eerste omdat sterke gezondheidssystemen nodig zijn om duurzame resultaten te behalen. En ten tweede omdat Enabel zo blijvend kan inspelen op de veranderende noden van zijn partners.

De aanpak: het gezondheidssysteem versterken als voorwaarde voor duurzame resultaten

Gezondheidssystemen zijn complex. Ze worden sterker als de relaties tussen de betrokken spelers duurzaam zijn. Enabel promoot systeemdenken als 'systeemsoftware' om het gedrag van mensen, instellingen en hun relaties te veranderen

(Booth, 2015). Dat vereist een investering op lange termijn, maar er is aangetoond dat het ook leidt tot betere resultaten op lange termijn (Norberg, 2025). Robuuste en rechtvaardige gezondheidsresultaten zijn het gevolg van een afgestemde aanpak, institutioneel leren en een holistische ingesteldheid.

Een afgestemde aanpak

Enabel respecteert zijn partners. Het stemt daarom af op en ondersteunt de ontwikkeling, implementatie en lokale aanpassing van nationale en regionale beleidslijnen, strategieën, dienstenpakketten en budgetten. Enabel ondersteunde bijvoorbeeld de regering van de Democratische Republiek Congo (DRC) om ontwikkelingspartners in de openbare geneesmiddelensector op één lijn te brengen voor de inkoop, regularisatie en distributie van kwaliteitsvolle geneesmiddelen.

Institutioneel leren

Duurzame impact vereist flexibele projectuitvoering die geworteld is in levenslang leren (Bossyns, 2016): nationale strategieën in de praktijk testen, lessen documenteren en die doorgeven aan beleidsmakers. Dat gebeurt via lokaal gedefinieerd actie-onderzoek (Harvard, 2014) waarbij partners uit verschillende disciplines en niveaus binnen het gezondheidssysteem worden betrokken. In Senegal verstrekte Enabel startkapitaal voor het ontwerp en het testen van publieke ziekteverzekering in twee regio's tussen 2012-2017. De Senegalese overheid en internationale partners schaalden dat innovatieve ontwerp tot een nationale ziekteverzekering. Enabel volgt een dubbele aanpak, waarbij ervaring van het terrein gekoppeld wordt aan strategieën op nationaal niveau.

Een holistische ingesteldheid

Om tegemoet te komen aan de noden en rechten van mensen, waaronder die van gezondheidswerkers en -beheerders, en om complexe problemen aan te pakken is een multiactor, multidisciplinaire, mensgerichte en geïntegreerde aanpak nodig, zoals het project tegen seksueel geweld in Kisangani (DRC) laat zien. Het begon met de mechanismen te begrijpen achter 300 verhalen van seksueel geweld. Dat leidde tot een gezamenlijke strategie om het zorgpad van slachtoffers te

verbeteren evenals de samenwerking tussen gezondheids- en maatschappelijk werkers, politie en lokale autoriteiten. Dat werd aangevuld met capaciteitsversterking voor psychologische ondersteuning van slachtoffers en hun families. Van 2016 tot 2024 werd die uitgebreide zorg verleend aan 5.700 slachtoffers in het Al Waleed One-stop-centrum in Kisangani. Beleidsondersteuning op nationaal niveau versterkte de afstemming van ontwikkelingspartners op de nieuwe inzichten.

Een levensloopbenadering volgen maakt deel uit van dezelfde omvattende ingesteldheid. Dat geldt voor alle leeftijdsgroepen, zoals bij seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, waar ook rekening moet worden gehouden met de noden van vrouwen in de menopauze of oudere mannen.

De scope: versterking van gezondheidssystemen als flexibel en responsief instrument bij veranderende noden en externe schokken

Enabel werkt samen met partners om gezondheidssystemen te versterken door zich te richten op drie belangrijke aanknopingspunten: (1) gezondheidsbestuur verbeteren, (2) pijlers van het gezondheidssysteem verbeteren en (3) specifieke gezondheidsprioriteiten aankaarten. De juiste mix tussen die drie wordt samen met de partnerlanden vastgelegd.

Omvattende steun voor het bestuur van gezondheidssystemen

Op centraal en intermediair niveau ondersteunt Enabel hervormingen in de gezondheidszorg en goed bestuur. In de DRC werden de managementcapaciteiten van het Directoraat Studie en Planning van het ministerie van Volksgezondheid en drie provinciale gezondheidsafdelingen versterkt om te zorgen voor de ontwikkeling, uitvoering, monitoring en evaluatie van het Nationaal Gezondheidsontwikkelingsplan. In Benin werden thematische werkgroepen opgericht die de coördinatie tussen de partners verbeteren. In Rwanda versterkte resultaatgerichte sectorale budgethulp in combinatie met een strategische dialoog de nationale processen.

Op gedecentraliseerd niveau bevordert het versterken van participatief leiderschap de dialoog met lokale gemeenschappen

Leercycli binnen samenlevingen vanuit een ontwikkelingsperspectief - een dubbele verankering

en versterkt het de publiek-private en multidisciplinaire samenwerking om brede gezondheidsresultaten te bereiken. Lokale gezondheidssystemen vormen de hoeksteen van de gezondheidssystemen in Sub-Sahara-Afrika. In Benin begeleidde Enabel de transformatie van gezondheidsdistricten op het platteland naar veranderende noden en context op basis van de aanbevelingen van de Verklaring van Dakar over lokale gezondheidssystemen (CoP Health Service Delivery, 2013). Een belangrijk resultaat was de oprichting van fora voor gezondheidsgebruikers (PNUSS/Enabel, 2024). In de stadswijken van Kigali (Rwanda) hielp Enabel gezondheid te koppelen aan milieu, infrastructuur en veiligheid.

Gerichte ondersteuning voor specifieke pijlers van het gezondheidssysteem

Overheden en regionale instellingen vragen Enabel vaak om ondersteuning bij modellen, strategieën en processen die betrekking hebben op belangrijke onderdelen zoals dienstverlening, zorgpersoneel, sociale bescherming, financiering van de gezondheidszorg, gezondheidsinformatiesystemen, beheer en onderhoud van uitrusting en medisch materiaal. Uitgebreide steun aan een bepaalde keten heeft blijvende effecten op een gelijkwaardige toegang tot essentiële gezondheidsdiensten van goede kwaliteit. Enkele voorbeelden:

- **Dienstverlening:** in Burundi, Tanzania, DRC, Niger, Benin, Mauritanië, Senegal en Guinee ondersteunt Enabel nationale kwaliteitsverbetering van gezondheidsdiensten door een combinatie van accreditatie, prestatiegebonden financiering, kwaliteitsverzekering en versterking van normen voor gezondheidsdiensten.
- **Ziekteverzekering:** Enabel lanceerde van 2012 tot 2017 in twee Senegalese regio's een publieke ziekteverzekering, die momenteel 500.000 mensen bereikt. Het stelsel wordt opgeschaald en gecontroleerd door het nationale agentschap dat de universele ziekteverzekering beheert. Het model inspireert gelijkaardige initiatieven in de regio (Niger, Mauritanië, Guinee en Benin).
- **Human-resourcessystemen:** Enabel versterkt het hr-beheer in Oeganda aan de hand van de formule 'één voltijdsequivalent = beschikbaarheid x motivatie x competentie'. Door prestatiegebonden financiering is het aantal bevallingen in openbare gezondheidsdiensten tussen 2017-2019 met 25% gestegen (Thinkwell Uganda Report, 2020), terwijl er institutionele steun werd verleend aan drie paramedische opleidingsscholen.
- **Datasystemen:** in Burundi, DRC, Rwanda, Niger, Benin, Mauritanië, Senegal en Guinee vergemakkelijkt Enabel de besluitvorming door lokaal aangepaste gedigitaliseerde databeheersystemen te ondersteunen en lokale capaciteit op te bouwen om datasystemen te onderhouden en te beheren. In 50 ziekenhuizen in Burundi werden open-source informatiesystemen voor ziekenhuisbeheer geïnstalleerd, waarmee 6 miljoen elektronische patiëntendossiers werden aangemaakt.
- **Lokale productie van geneesmiddelen en vaccins:** De Afrikaanse Unie streeft ernaar om in 2040 60% van

de vaccinbehoefte van Afrika te produceren via publiek-private partnerschappen. Regelgevende systemen voor geneesmiddelen in Senegal en Rwanda hebben het maturiteitsniveau 3 van de Wereldgezondheidsorganisatie bereikt met de steun van Enabel, in samenwerking met andere Belgische en EU-partners. Enabel is betrokken bij de oprichting van het African Medicine Agency om gelijkwaardige toegang tot kwaliteitsvolle geneesmiddelen in Afrika te garanderen.

• Globaal, kostefficiënt materiaalbeheer:

In 6 districten in Burundi werd een gedecentraliseerd onderhoudsmodel getest (Beniacoub, 2023), en later opgeschaald naar 8 andere districten. De functionaliteit en beschikbaarheid van medische apparatuur is tussen 2020-2022 met 25% toegenomen.

Ondersteuning van specifieke gezondheidsprioriteiten

De gezondheidsprojecten van Enabel gebruiken een systemische lens om de gezondheid te verbeteren. Om de uitdagingen op het gebied van gezondheid aan te pakken is een goed functionerend gezondheidssysteem nodig. Een onderzoek van het Swiss International Health Centre (2012) toont dat benaderingen enkel gericht op een ziekte vier maal minder impact hebben dan een systeembenadering. Enabel heeft hier ervaring mee:

- De Gates Foundation, Enabel, Bluesquare en het Instituut voor Tropische Geneeskunde in Antwerpen versterken de **malariaprogramma's** in Niger en Burundi aan de hand van verbeterde gegevens, surveillance en onderzoek, en integratie in het lokale gezondheidssysteem.
- De **geestelijke gezondheidszorg in Rwanda**, 15 jaar ondersteund op lokaal en centraal niveau en vervolgens volledig gedragen door de nationale begroting van Rwanda, is een succesverhaal.
- **Persoonsgerichte zorgpaden** ontwerpen voor specifieke gezondheidsnoden, zoals de rehabilitatie van oorlogsslachtoffers in Oekraïne of het 'three-delays model for maternal care' in Oeganda (Thaddeus & Maine, 1994), zijn aanknopingspunten om gezondheidssystemen te versterken.
- Elke crisis, zoals COVID-19, en elk conflict biedt een kans om het lokale gezondheidssysteem te versterken, bijvoorbeeld door mechanismen voor gezondheidscoördinatie te versterken tussen stakeholders en door samen te werken met lokale gezondheidsdiensten, in plaats van ze te omzeilen zoals vaak gebeurt bij humanitaire hulp op korte termijn. **Systemische gezondheids crisisbeheersing** heeft gezondheidsvoordelen op de langere termijn (Pavignani, 2018).
- Waar gezondheidsrechten op het spel staan, bijvoorbeeld universele toegang tot **seksuele en reproductieve gezondheidszorg**, kan het versterken van de stem van burgers om de algehele kwaliteit van de gezondheidszorg te verbeteren doeltreffend zijn. Dat blijkt uit de oprichting van fora voor gezondheidsgebruikers (PNUSS, 2024) in Benin.

- Het tijdig aanpakken van systeemshokken zoals de exponentiële toename van **niet-overdraagbare ziektes**, bijvoorbeeld hart- en vaatziekten, ademhalingsaandoeningen, diabetes en kanker, vermindert de kosten en de druk op de gezondheidssystemen op de lange termijn. In Benin ondersteunt Enabel het in kaart brengen van de prevalentie van niet-overdraagbare ziektes en gerelateerde kostenstudies. Het investeert in zwangerschapsgerelateerde hypertensie, diabetes, baarmoederhals- en borstkankerpreventie en -controle.
- **Klimaatverandering** zet maatschappelijke systemen steeds meer onder druk. Enabel is een uitvoerend agentschap van het Green Climate Fund. Door gezondheidssystemen te versterken verlicht Enabel de gevolgen van de klimaatverandering.

Aanbevelingen

1. **Projecten systematisch co-creëren met lokale partners die het voortouw nemen** in de coördinatie van de projectuitvoering en met respect voor nationale soevereiniteit, eigenaarschap en partnerschap zoals bedoeld in de Verklaring van Parijs over de doeltreffendheid van de hulp (OESO, 2005).
2. **Een langetermijnperspectief hanteren** dat idealiter ten minste drie opeenvolgende projectcycli beslaat.
3. **Focussen op publieke doelen** die horen bij de rol van de staat en tegelijk de relatieve voordelen van publieke, private en middenveldactoren waarderen om die doelen samen te realiseren. Dat vereist nationaal leiderschap dat in staat is om pluralistische gezondheidssystemen te sturen en in partnerschappen te versterken.
4. **Een perspectief aannemen gericht op de persoon en zijn/haar levensloop**, voor mensen van alle leeftijden met betrekking tot hun gezondheid zodat ze onderbouwde gezondheidskeuzes kunnen maken, hun stem kunnen laten horen en ongelijkheden op gezondheidsgebied verminderen.
5. **Van versterking van het gezondheidssysteem het doel maken van elk gezondheidsproject door te investeren in actie-onderzoek** (Harvard, 2014) om samen te leren en nieuwe ervaringen te documenteren voor lokale beleidsmakers. Startkapitaal gebruiken om innovatie aan te wakkeren en nationale overheden en grote donoren in staat te stellen op te schalen wat werkt.
6. **Voorrang geven aan duurzame systeeminvesteringen** boven projectfinanciering op korte termijn, en parallelle processen vermijden, zelfs in humanitaire crisissituaties.
7. **De Verklaring van Dakar over lokale gezondheidssystemen promoten**, gezondheidsdistricten voorbereiden op de uitdagingen van de 21e eeuw en effectieve decentralisatie doorvoeren.
8. **Een brede kijk houden op gezondheid en de determinanten ervan** door gezondheid in alle nationale beleidslijnen en ontwikkelingsprogramma's te bevorderen en multisectorale samenwerking te stimuleren en tegelijk systemisch en samenhangend te blijven.
9. **De mobiliteit van gezondheidsexpertise vergemakkelijken** om het leren over landen heen te verbeteren en de punten tussen lokaal, nationaal, continentaal en mondiaal niveau met elkaar te verbinden.
10. **Blijven inspelen op verschillende contexten en noden** met een brede focus op de versterking van het gezondheidssysteem en met verschillende modaliteiten en expertise.

Referenties

- Beniacoub, F., Myszkowski, M., et al. 2023. 'Implementation of a Decentralized Maintenance Model with a Measurable Impact on the Functionality and Availability of Medical Equipment in Healthcare Facilities in Burundi', *Health and Technology*, 13(3).
- Booth, D. 2015. 'System thinking for development: A conceptual overview', *Development Policy Review*, 33(5), pp. 567–582.
- Bossyns, P. & Verlé, P., (eds.) 2016. *Development Cooperation as Learning in Progress: Dealing with the Urge for the Fast and Easy*. Antwerp: ITG Press.
- Community of Practice Health Service Delivery, 2013. *Dakar Declaration: Renewing health districts for advancing universal health coverage in Africa*. Dakar: Health4Africa.
- Harvard University & ODI, 2014. *Doing Development Differently Manifesto*. Cambridge: ODI & Harvard University.
- Legido-Quigley, H., Asgari, N., Teo, Y.Y., et al. 2020. 'Are high-performing health systems resilient against the COVID-19 epidemic?', *Lancet*, 395(10227), pp. 848–850.
- Norberg, J., 2025. *The Peak Human: What We Can Learn from the Rise and Fall of Golden Ages*. London: Atlantic Books.
- Paris High Level Forum, 2005. *Paris Declaration on Aid Effectiveness: Ownership, Harmonisation, Alignment, Results and Mutual Accountability*. Paris: OECD.
- Pavignani, E., 2018. 'Health Service Delivery in Fragile Settings: Challenges and Opportunities', in Macrae, J., et al. (eds.), *Aid on the Edge of Chaos: Rethinking International Health Systems Support*. London: Zed Books.
- PNUSS/Enabel, 2024. *Développement et Renforcement de la Plateforme des Utilisateurs des Services de Santé au Bénin 2014–2023*. Cotonou: Enabel.
- Swiss International Health Centre, 2012. *Vertical Programs in Global Health: Evaluating Impact and Pathways to Integration*. Basel: Swiss TPH Publications.
- Thaddeus, S. & Maine, D., 1994. 'Too far to walk: Maternal mortality in context', *Social Science & Medicine*, 38(8), pp. 1091–1110.
- Van Bastelaere, S., 2025. *Gezonde mensen op een gezonde planeet*. Position paper. Brussel: Enabel.

**Belgisch agentschap
voor internationale samenwerking**
Naamloze vennootschap van publiek
recht met sociaal oogmerk

Hoogstraat 147
1000 Brussel, België
T + 32 (0)2 505 37 00
info@enabel.be
www.enabel.be

Redactie
Karel Gyselsinck, Charlotte Taylor, Lou Compennolle, Stefaan Van Bastelaere, Patrick Van Dessel,
Samuel Van Steirteghem, Paul Bossyns, Nadja Degroote, Elysée Somassé

Eindredactie
Sonia Gsir

Gepubliceerd in het Nederlands, Frans en Engels.

België
partner in ontwikkeling